

بازتاب و الگوهای صدور انقلاب اسلامی در کشورهای منطقه غرب آسیا؛

مطالعه موردی کشور عراق

* علی اکبر جعفری

** ملیحه نیکروش رستمی

چکیده

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، زمینه‌ساز تحولات گسترده‌ای در میان مسلمانان جهان بوده و بسیاری از نظام‌های سیاسی از جمله کشور عراق، از آن تأثیر پذیرفته‌اند. در این مقاله تلاش شده است با کاربست نظریه پخش، به این سؤال پاسخ داده شود که انقلاب اسلامی ایران چه تأثیر و بازتابی بر کشور عراق داشته و روند پخش انقلاب اسلامی در این کشور به چه میزان و شکلی بوده است؟ نتیجه پژوهش حاکی از آن است که انقلاب اسلامی ایران بر عراق و به‌ویژه شیعیان این کشور، تأثیر قابل‌توجهی داشته و مؤلفه‌هایی نظیر خودآگاهی شیعیان، احیای هویت دینی و تلاش جهت احقاق حقوق سیاسی شیعیان، بهبود وضعیت سیاسی و غیره از تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بر کشور عراق هستند.

واژگان کلیدی

الگوی صدور انقلاب، بازتاب، نظریه پخش، غرب آسیا، انقلاب اسلامی ایران، عراق، شیعیان.

طرح مسئله

انقلاب اسلامی ایران علاوه بر تأثیرات داخلی، با رساندن پیام خود به سایر ملت‌ها تأثیرات شگرفی بر آنها نهاد. ماهیت دینی انقلاب اسلامی چالشی جدی در برابر دنیای شرق و غرب ایجاد کرد. پیدایش این انقلاب

a.jafari@umz.ac.ir

malihenikravesht@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۲/۷

*. استادیار علوم سیاسی دانشگاه مازندران.

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه مازندران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۷/۳۰

در عرصه داخلی و بین‌المللی، تفاوت‌های بنیادین آن با سایر انقلاب‌های جهان، ظرفیت‌های فراوان ایدئولوژی آن در برانداختن طرحی نو در اداره شئون مختلف جامعه در مواجهه با پارادایم‌های غالب کمونیستی، لیبرالیستی و نهایتاً تأثیرگذاری شگرف این تحول بر ملل جهان بالأخص نقش‌آفرینی در ظهور و بروز جنبش‌های سیاسی اسلامی و غیر اسلامی آزادیخواه، باعث توجه محافل فکری و سیاسی به این پدیده بزرگ شد؛ پیام انقلاب اسلامی که احیا اسلام بود، چنان گسترده، سریع و وسیع بود که برای عده‌ای فرصت و برای مستکبران جهان یک تهدید پنداشته شد. (متقی‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۰۸ - ۱۰۷)

انقلاب ایران، به‌واسطه ماهیت فراملی و اسلامی از یک‌سو و موقعیت ژئوپلیتیک ایران و منطقه خلیج فارس از سوی دیگر، محیط اطراف و فرامنطقه‌ای خود را تحت تأثیر قرار داد. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۱۷) این انقلاب را می‌توان تجلی تحقق قدرت نرم به معنای توانایی نفوذ در رفتار دیگران بدون تهدید و یا اغوا، و عمدتاً بر پایه ارشاد به‌شمار آورد. (ایزدی، ۱۳۸۷: ۱۴) در این میان موضوع بازتاب انقلاب اسلامی بر حرکت‌ها و سوگیری‌ها و تأثیر در منطقه و جهان در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی به‌شدت مورد توجه بوده است؛ تا آنجا که ادبیات نسبتاً مستقل و قوی حول این موضوع به‌تدریج شکل گرفته است. آنچه در این باره یقینی و قطعی است، هم بازتاب‌پذیری و هم متأثر شدن منطقه و جهان از بازتاب انقلاب اسلامی، به‌اتکای شواهد بوده است. بر این اساس، بررسی میزان تأثیر انقلاب اسلامی در کشورهای دیگر، همواره یکی از دغدغه‌های مهم اندیشمندان سیاسی بوده است.

به‌این ترتیب مسئله اصلی نوشتار حاضر آن است که میزان تأثیر انقلاب اسلامی را بر ملت عراق واکاوی کند. به همین سبب پرسش اصلی این است که آیا انقلاب اسلامی ایران بر ملت و شیعیان کشور عراق اثرگذار بوده است؟ و در صورت مثبت بودن، این تأثیرگذاری چه ابعادی را دربر می‌گیرد؟ در این پژوهش از روش تحلیلی - توصیفی و مطالعات اسنادی جهت جمع‌آوری اطلاعات بهره گرفته شده است.

الف) چارچوب نظری؛ نظریه پخش

نظریه‌پردازان انقلاب مبحث صدور انقلاب را یکی از مباحث ذاتی انقلاب‌ها می‌دانند؛ زیرا هر انقلابی، حتی اگر ایدئولوژی جهان‌شمولی هم نداشته باشد، حداقل براساس نظریه پخش یا اشاعه بر روی کشورهای هم‌جوار خود تأثیر خواهد گذاشت و موجب تحولاتی انقلابی در آنها خواهد شد؛ همان‌گونه که وقوع انقلاب ایران موجب بروز ناآرامی‌هایی در کشورهای منطقه از جمله عراق شد. (جمال‌زاده، ۱۳۹۱: ۶۶)

نظریه «پخش» یا «اشاعه» یکی از نظریه‌های رایج در باب چگونگی انتشار پدیده‌ها و گسترش ایده‌ها و اندیشه‌هاست که در حوزه‌های متعدد مطالعاتی مطرح نظر پژوهندگان است. اشاعه یا پخش عبارت است از فرایندی که بر طبق آن یک امر فرهنگی (یک نهاد یا یک اختراع فنی و جز آن) که مشخصه یک جامعه است، در جامعه دیگری به عاریت گرفته شده و مورد پذیرش قرار می‌گیرد. (برزگر، ۱۳۸۲: ۴۲) این نظریه در

واقع به تبیین و تشریح کیفیت و چگونگی گسترش یک پدیده یا نوآوری در طول زمان و در گستره یک فضای جغرافیایی می‌پردازد تا از این طریق، علل و دلایل پخش و گسترش یک رویداد یا پدیده را از منطقه‌ای به مناطق دیگر کشف کند. این نظریه در بسیاری از مسائل سیاسی، اجتماعی، پزشکی، اقتصادی و فرهنگی چون گسترش محبوبیت یک نماینده انتخاباتی در بین مردم، چگونگی پخش انواع مد لباس و رفتار در مکان‌های شهری و روستایی، دلایل گسترش یک نوع موسیقی و ترانه در بین مردم، پخش بیماری‌های واگیر در بین چندین کشور و گسترش استفاده از تلویزیون رنگی از شهرهای بزرگ به مناطق روستایی به کار گرفته شده است. (حسینی و برزگر، ۱۳۹۲: ۱۷۴) در مجموع، این نظریه گسترش هر نوع نوآوری فکری یا فیزیکی را تبیین می‌کند. هاگر استرند انواع پخش را این‌گونه بیان می‌کند:

الف) پخش جابجایی:^۱ پخش جابجایی زمانی رخ می‌دهد که افراد یا گروه‌های دارای یک ایده مخصوص، به‌طور فیزیکی از مکانی به مکان دیگر حرکت کنند و به این طریق، ابداعات و نوآوری‌ها در سرزمین جدید گسترش یابند. مذاهب با اعزام مبلغان مذهبی و با پخش جابجایی، اشاعه یافته‌اند.

ب) پخش سلسله‌مراتبی:^۲ در این نوع پخش، پدیده‌ها و نوآوری‌ها در قالب سلسله‌مراتب و از طریق توالی منظم دسته‌ها و طبقات، منتقل می‌شود و گسترش می‌یابد. ایده‌ها از یک فرد مهم به فرد دیگر، یا از یک مرکز شهری مهم به مرکزی دیگر گسترش می‌یابد. (خواجeh سروی و رحمنی، ۱۳۹۱: ۳۴)

پ) پخش سرایتی یا واگیردار:^۳ این پخش در مقابل پخش سلسله‌مراتبی قرار دارد. در این نوع پخش، گسترش عمومی ایده‌ها بدون در نظر گرفتن سلسله‌مراتب صورت می‌گیرد؛ مانند اشاعه بیماری‌های مسری، چون در این نوع، پخش با تماس مستقیم منتشر می‌شود. این فرایند به‌شدت تحت تأثیر فاصله قرار دارد. (برزگر، ۱۳۸۱: ۴۵) همچنین، استرند از شش اصل به‌عنوان اصول و مؤلفه‌های اساسی این نظریه نام می‌برد:

۱. حوزه و محیط اولیه پدیده؛

۲. زمان پخش؛

۳. موضوع یا پدیده پخش؛

۴. مبدأ پخش؛

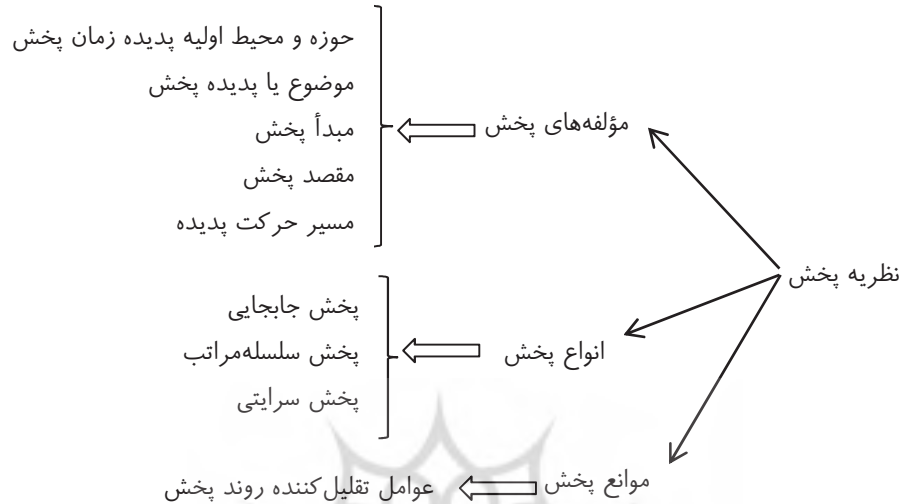
۵. مقصد پخش؛

۶. مسیر حرکت پدیده. (همان: ۳۱)

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، کشورهای هم‌جوار و منطقه غرب آسیا و جهان اسلام به‌طور خاص، و جهان به‌طور عام تحت تأثیر عظمت این رخداد و پیام‌های جهانی و منطقه‌ای آن قرار گرفتند. ابداعات

1. Relocation diffusion.
2. Hierarchic diffusion.
3. Contagious diffusion.

سیاسی و فرهنگی ایران همچون هر نوآوری دیگری به شدت برای مسلمانان جذاب و شگفت‌انگیز بود. بنابراین، انقلاب ایران کانون پخش و تراوش در منطقه شد. یک بررسی مقایسه‌ای بین موزاییک فرهنگی منطقه، قبل و بعد از وقوع انقلاب اسلامی، به‌خوبی نشان‌دهنده تغییرات بافت موزاییک منطقه‌ای غرب آسیا است و ما شاهد مجموعه‌ای از تأثیرپذیری‌های غیرارادی یا به تعبیر گراهام فولر، رفلکسی از سوی مردم منطقه می‌باشیم. این تأثیرات نمایشی چنان قوی بود که حتی کسانی که علاقه‌ای به انقلاب اسلامی نداشتند نیز تحت تأثیر قرار گرفتند. (برزگر، ۱۳۸۲: ۵۶)

ب) عوامل پخش و تأثیر انقلاب اسلامی بر عراق

۱. مبدأ پخش: ایران

مبدأ پخش مکانی است که خاستگاه نوآوری و صدور پیام‌ها و ارزش‌های جدید است. در این پژوهش و مطالعه موردی، کشور ایران مبدأ پخش به‌شمار می‌رود. پیروزی انقلاب اسلامی در کشور ایران به‌عنوان مبدأ پخش در بهمن ۱۳۵۷، دارای تأثیرات و بازتاب‌های گسترده در منطقه بوده است. ایران و انقلاب اسلامی با شعارها و گفتمان‌هایی نظیر تلاش در جهت برقراری حکومت جهانی اسلام، نفی سلطه و سلطه‌جویی، حمایت از مستضعفان و نهضت‌های آزادی‌بخش، تبلیغ اسلام و دعوت به مذهب شیعه، کانون پخش و تراوش در منطقه شد و چنان تأثیرات قوی در منطقه داشت که کسانی هم که علاقه‌ای به انقلاب اسلامی نداشتند، تحت تأثیر آن قرار گرفتند. (حسینی و برزگر، ۱۳۹۲: ۱۷۸ - ۱۷۷) به عبارت دیگر، این انقلاب علاوه بر تغییرات بنیادین در نظام سیاسی و جامعه ایران، در فراسوی مرزها نیز حرکت کرد و الهام‌بخش مسلمانان در کشورهای مختلف شد.

۲. مقصد پخش: عراق

مقصد پخش مکانی است که محتوای پخش به آنجا می‌رسد. انقلاب اسلامی از همان ابتدای شکل‌گیری خود اهداف، آرمان‌ها و شعارهای جهانی داشت و به همین دلیل کشورهای جهان و منطقه را تحت تأثیر قرار داد. اما به‌طور خاص که مطالعه موردی ما در این پژوهش می‌باشد، کشور عراق مقصد پخش انقلاب اسلامی به حساب می‌آید. در ارتباط با مقصد و محیط پخش توجه به پذیرا یا ناپذیرا بودن محیط مهم است. منظور از محیط پذیرا، تجانس فکری، فرهنگی، دینی، اجتماعی و اقتصادی است. منظور از محیط ناپذیرا، محیطی است که به دلیل اختلافات و تفاوت‌های عمده با مبدأ پخش، امکان تأثیرپذیری اندکی از مبدأ پخش دارد. این تفاوت‌ها و اختلافات ممکن است تفاوت‌ها و اختلافات مذهبی، زبانی، نژادی و فرهنگی باشد. در مقابل، محیط پذیرا دارای ویژگی‌ها و شرایطی است که با ویژگی‌ها و شرایط مبدأ پخش بسیار شباهت دارد و از این رو، این ظرفیت را دارد که در صورت فراهم شدن شرایط مساعد، از مبدأ پخش تأثیرات عمیقی بپذیرد. عوامل پذیرا موجب ایجاد زمینه‌های مساعد و همگرایی و عوامل ناپذیرا موجب عدم تأثیرپذیری از پیام‌های انقلاب اسلامی و واگرایی از آن می‌شود. (برزگر، ۱۳۸۱: ۳۹) در بررسی بازتاب‌های انقلاب اسلامی بر عراق به این نتیجه می‌رسیم که کشور عراق با توجه به همسایگی و قرابت فرهنگی - مذهبی، حوزه‌های علمیه و ... محیطی پذیرا برای پیام‌های انقلاب اسلامی بود.

۳. زمان پخش: سال‌های نخستین انقلاب اسلامی

تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر کشورهای اسلامی و عراق به‌طور خاص، از همان زمان شکل‌گیری انقلاب اسلامی آغاز شد. تأثیرگذاری انقلاب اسلامی با خود انقلاب متولد شد؛ از سوی دیگر باید به این نکته نیز اشاره کرد که پخش و سرایت یک پدیده، از مبدأ پخش به مقصد پخش ممکن است مدت‌ها به طول بینجامد. انقلاب اسلامی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و تأثیرگذاری آن بر کشورهای اسلامی، یک امر پایدار و دائمی بوده است. (حسینی و برزگر، ۱۳۹۲: ۱۸۰) البته، برخی از اندیشمندان بر این اعتقادند که بازتاب‌های انقلاب اسلامی و به تعبیر فولر «تأثیر رفلکسی انقلاب» ایران، تنها در سال‌های نخستین انقلاب بسیار گسترده و فزاینده بود و پس از آن به تدریج با گذشت زمان، این اثرات محدودتر شده است. آنها در بررسی عوامل کاهش‌دهنده تأثیرات در کنار مسافت، گذشت زمان را نیز عامل مهمی در کاهش تعداد پذیرندگان تلقی می‌کنند و معتقدند میزان پذیرش با افزایش زمان کاهش می‌یابد. به‌عنوان مثال، نیکی کدی معتقد است تأثیرات و الهام‌بخشی محسوس انقلاب اسلامی، صرفاً محدود به زمان وقوع انقلاب و چند ماه پس از پیروزی آن است. (خانی آرنی و برزگر، ۱۳۹۰: ۱۲۵ - ۱۲۴)

اما نگرش این‌چنینی به اثرات پدیده‌هایی همچون انقلاب اسلامی و ساده‌سازی آن در این سطح از تحلیل، ضمن خدشه در درک و دریافت از واقعیات، پیش‌بینی نتایج و آثار آن را در عمل، دچار نقایصی می‌کند، زیرا این

بازتاب‌ها به علت پویایی گفتمان انقلاب اسلامی در زمان‌های متفاوت و شرایط متغیر ایران و نظام بین‌الملل به گونه‌ای سیال دچار قبض و بسط می‌شود که این امر باید در تجزیه و تحلیل موضوع لحاظ شود. در مطالعه موردی عراق، بازتاب انقلاب اسلامی در دوره‌های زمانی مختلف آن، از لحظه وقوع انقلاب تا شروع جنگ تحمیلی، در طول جنگ هشت‌ساله و از پایان جنگ تا سقوط صدام و از آن زمان تاکنون، تجربه‌های تأثیرگذار متفاوتی برجای گذاشته است. (معین‌آبادی و سبزی، ۱۳۹۴: ۵۸) اما در این پژوهش به صورت موردی سال‌های نخستین وقوع انقلاب اسلامی ایران مدنظر می‌باشد.

۴. موضوع پخش

موضوع پخش انقلاب اسلامی، طیف متنوع و وسیعی از انواع تأثیرات را تشکیل می‌دهد: حضور بیشتر در مساجد؛ حرکات سیاسی در مساجد؛ الهام‌گیری از تاکتیک‌های مبارزاتی انقلاب اسلامی؛ بیان مطالبات اجرایی شریعت اسلامی و احترام به شعائر مذهبی؛ ترویج و شیوع ایده مبارزه با اسرائیل؛ ایجاد دولت اسلامی؛ تأسیس سازمان‌های مذهبی و مبارز؛ فعال شدن سازمان‌های قبلی؛ ایجاد جامعه اسلامی؛ خودآگاهی، هویت‌یابی و تقویت رفتار مذهبی شیعیان، رشد مطالبات سیاسی، نهادسازی و شکل‌گیری تشکل و حزب سیاسی، نقش‌آفرین شیعیان در ساختار سیاسی کشور و ... است.

بیشترین تأثیرگذاری انقلاب ایران، بر شیعیان جهان بود و این انقلاب موجب احیا مجدد حیات سیاسی - اجتماعی شیعیان شد. وقوع انقلاب اسلامی در ایران نقطه آغازی بود بر اینکه شیعیان خود را بازابند و لزوم وحدت و همبستگی جهت احقاق حقوق پایمال شده خود را بیش‌ازپیش احساس نمایند. (کامران و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۶)

۵. مسیر پخش

منظور از مسیرهای پخش، مجاری‌ای است که از طریق آنها امکان سرایت یک پدیده از مبدأ پخش به مقصد پخش فراهم می‌گردد. بر طبق نظریه پخش، هر نوآوری ممکن است از یکی از سه طریق پخش جابجایی، سلسله‌مراتبی و سرایتی از مبدأ به مقصد منتقل شود.

یکم. پخش جابجایی

پخش جابجایی زمانی رخ می‌دهد که افراد یا گروه‌های دارای یک ایده مخصوص به‌طور فیزیکی از مکانی به مکانی دیگر حرکت کنند و به این طریق ابداعات و نوآوری در سرزمین جدید گسترش یابد. به عبارتی دیگر، در پخش جابجایی، حاملان نوآوری و مهاجران، مبلغان، تاجران و دانشجویان از طریق تماس فردی، نوآوری را بسط و توسعه می‌دهند. شاید بتوان گفت که در مورد عراق پخش جابجایی مؤثرترین شیوه پخش ایده انقلاب اسلامی بوده است، زیرا به علت مجاورت و «اثر همسایگی»، دو کشور شاهد میزان بالایی از جابجایی و تردد نخبگانی بوده‌اند و این امر حتی در مورد رهبران و سران دو کشور هم صدق می‌کند. از بین انقلابیون برجسته

ایرانی که مدت‌زمانی را در عراق بسر برده‌اند، می‌توان به آیت‌الله سید محمد شیرازی، آیت‌الله سید محمدحسین حسینی تهرانی، آیت‌الله میرزا هاشم آملی، آیت‌الله هاشمی شاهرودی، آیت‌الله مصطفی خمینی و ... اشاره نمود که البته در صدر این لیست امام خمینی علیه السلام و آیت‌الله خامنه‌ای قرار دارند. (معین‌آبادی و سبزی، ۱۳۹۴: ۵۳)

امام خمینی علیه السلام در دوران تبعید در عراق، به تدریس و تعامل با حوزه علمیه نجف مشغول بوده و بحث حکومت اسلامی و ولایت‌فقیه را مطرح نمودند. امام این بحث را طی سیزده جلسه از تاریخ اول بهمن ۱۳۴۸ در درس بیع مکاسب، مطرح و بررسی کردند. (آقایی، ۱۳۸۸: ۱۵) ایشان با دیدی فراگیر و همه‌جانبه، ضمن نقد و بررسی، دلایل مختلف عقلی و نقلی مبحث ولایت‌فقیه را مطرح و گسترش داده و تشکیل حکومت را در دوران غیبت، وظیفه فقها دانستند. در مباحث حکومت اسلامی، مسائل مهمی چون؛ مقابله با نظریه جدایی دین از سیاست، معرفی ابعاد سیاسی و حکومتی دین اسلام، مبارزه با خودباختگی در برابر جهان‌خواران، نقشه‌های استعمار در به اسارت درآوردن کشورهای اسلامی، گوشزد کردن خطر صهیونیسم، تهییج مسلمانان علیه رژیم‌های فاسد حاکم بر کشورهای اسلامی، مخالفت و تضاد اسلام با شیوه‌های حکومت سلطنتی و ... نقد و بررسی شد. از این سو، در عراق با تشدید موج سرکوب، تعدادی از گروه‌ها و شخصیت‌های برجسته معارض حکومت، سیاست ادامه معارضا در خارج از مرزهای عراق را اتخاذ نمودند؛ نظیر حزب الدعوه، سازمان عمل اسلامی، جماعة العلماء و جند الامام. (شیرازی و طارمی، ۱۳۸۴: ۶۷)

در این دوران اشخاص برجسته ای چون سید محمدباقر حکیم و سید محمود هاشمی تصمیم گرفتند تا با سفر به ایران، وظیفه هدایت و آموزش نیروهای اسلامی عراق را در ایران برعهده گیرند. در طول هشت سال جنگ عراق علیه ایران، کلیه روحانیون و جوانانی که به نحوی فعالیت سیاسی داشتند، از عراق فرار کردند و با ورود به خاک ایران مبارزه علیه رژیم صدام را به شکل دیگری ادامه دادند. عراقی‌های مبارز که از عراق فرار کرده بودند. به شیوه‌های گوناگون به مبارزه علیه رژیم بعث پرداختند. جمعی با حضور در جبهه‌های جنگ ایران و عراق، سپاه بدر را تشکیل دادند، برخی با ایجاد تشکل‌های سیاسی - تبلیغی فعالیت کردند مانند حرکة المجاهدین، مجلس اعلای انقلاب اسلامی عراق، عده‌ای نیز در حوزه علمیه قم ضمن تحصیل علوم دینی به ترویج معارف دینی در میان شیعیان عراقی نیز حاضر در ایران پرداختند و گاهی در جبهه نیز حاضر می‌شدند. برخی مبارزان برجسته دیروز و سران و مسئولان امروز عراق که مدتی در ایران بسر برده یا به آنجا تردد داشته‌اند عبارت‌اند از آیت‌الله شهید صدر، آیت‌الله شهید حکیم، حجت‌الاسلام عبدالعزیز حکیم، ابراهیم جعفری و ... نکته قابل‌تأمل وجود نام رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر سابق عراق، یعنی جلال طالبانی و نوری مالکی، در این فهرست است که خود گویای میزان نزدیکی فکر و فرهنگی دو کشور و شدت پخش جابجایی است. همچنین وجود اماکن مقدس زیارتی در ایران و عراق باعث شده تا از دیرباز میزان فراوانی از اتباع بین این دو کشور هم‌مذهب در تردد باشند که این امر در تبادلات فرهنگی دو ملت بسیار مؤثر بوده است. (معین‌آبادی و سبزی، ۱۳۹۴: ۵۳)

دوم. پخش سرایتی

در این نوع پخش، گسترش عمومی ایده‌ها بدون در نظر گرفتن سلسله‌مراتب صورت می‌گیرد؛ مانند اشاعه بیماری‌های مسری (سعیدی نسب، ۱۳۹۲: ۸) دو نوع پخش سلسله‌مراتبی و سرایتی، از نوع پخش‌هایی هستند که سرعت انتشار بالایی دارند. در این دو نوع پخش، این افکار، اندیشه‌ها و مفاهیم هستند که از سرزمین میزبان به سرزمین میهمان و جدید هجرت می‌کند؛ و چون هجرت فیزیکی نیست، دارای سرعت انتشار بالایی است. در واقع، هردو از انواع پخش انبساطی^۱ تلقی شده‌اند. گسترش انبساطی نوآوری در درون یک ناحیه، به شکل گلوله برفی، به نحوی است که تعداد آگاهان به آن نوآوری مرتباً افزایش یافته و به همین ترتیب ناحیه تحت پوشش نیز بزرگ می‌شود. درحالی‌که در پخش جابجایی، حاملان نوآوری و مهاجران، مبلغان، تاجران و دانشجویان از طریق تماس فردی، نوآوری را بسط و توسعه می‌دهند و چون این نوع محتاج به حرکت فیزیکی است، سرعت انتشار آن نیز کند است. (همان: ۹)

در پخش سرایتی، تسری موضوعات پخش به نزدیک‌ترین اقشار، افراد و مناطقی است که در مجاورت تعبیر و نوآوری قرار دارند. به عبارت دیگر، «اثر همسایگی» در پخش سرایتی، عامل کلیدی تلقی می‌شود. (کامران و همکاران، ۱۳۹۲، ۷۶) داشتن مرز مشترک ایران و عراق عمل مهمی در پخش سرایتی پیام‌های انقلاب اسلامی بود. همچنین این نوع پخش بیشتر در بین افراد دارای اشتراکات مذهبی و فرهنگی قابل مشاهده است؛ برای نمونه، در جامعه عراق بیشترین تأثیر پخش سرایتی انقلاب اسلامی را باید در میان شیعیان جستجو کرد.

در مورد پخش عقاید انقلابی در عراق به شیوه سرایتی، می‌توان به نقش انتشار اعلامیه‌ها، توزیع کتب مذهبی و حاوی پیام‌های امام خمینی علیه السلام، نوشتن شعارها، پخش نوارهای سخنرانی حضرت امام و برگزاری تظاهرات که منجر به آگاهی عمومی مردم می‌شود، اشاره نمود. همان‌طور که ذکر شد، از جمله فعالیت‌های امام خمینی علیه السلام در دوران تبعید در عراق تدریس در حوزه علمیه نجف بود. امام با آغاز درس حکومت اسلامی در حین درس فقه، انفجاری را در فضای فکری حوزه نجف پدید آوردند. حوزه‌ها که در آن زمان مخصوصاً حوزه نجف تا حد زیادی با مسائل روز دنیا بیگانه بود، با طرح نظریه ولایت فقیه و حکومت اسلامی غوغایی در نجف ایجاد کرد. (کلاهدوز، ۱۳۸۹: ۱۴) در این دوران، خلاصه کتاب *تحریر الوسیله* به اسم *زبده الاحکام*، برای استفاده مقلدان عرب‌زبان چاپ شد. (آقایی، ۱۳۸۸: ۱۶ - ۱۵) همچنین، شعارهایی که در تظاهراتها بیان یا بر دیوارها نوشته می‌شد، نیز در آگاهی عموم مردم نقش داشتند. برای مثال در نجف، شعارهایی چون «بله به اسلام» و «نه به عفلق»، بر روی دیوارها نوشته می‌شد. یا شعارهایی همچون، «در سایه خمینی و صدر، اسلام پیروز خواهد شد» و ... در تظاهراتها اعلام می‌شد.

1. Expansion diffusion.

سوم. پخش سلسله‌مراتبی

در این نوع از پخش، پدیده‌ها و نوآوری‌ها در قالب سلسله‌مراتب و از طریق توالی منظم دسته‌ها و طبقات، منتقل و گسترش می‌یابد. ایده‌ها از یک فرد مهم به فرد دیگر یا از مرکز شهری مهم به مرکز دیگر گسترش می‌یابد؛ بنابراین نوآوری‌ها ابتدا در طبقات بالای اجتماع و سپس در طبقات پایین‌تر منتشر می‌شود. برخی بدان «انتشار ریزشی» نیز گفته‌اند، یعنی فرایندی که طی آن ایده‌ها از مرکز بزرگ‌تر و مهم‌تر به مراکز کوچک‌تر سرازیر می‌شود. (برزگر، ۱۳۹۱: ۳۷؛ سعیدی نسب، ۱۳۹۲: ۸) بنابراین ابزارها، افراد و نهادهایی به‌طور طبیعی و یا ارادی در این رابطه عامل شیوع اندیشه‌ها واقع شده‌اند. (حسینی و برزگر، ۱۳۹۲: ۱۷۹) به نظر می‌رسد، بالاترین سرعت انتشار در پخش سلسله‌مراتبی است، زیرا با پذیرش نوآوری از سوی فرد مهم، پدیده به‌سرعت به‌کل قاعده منتقل می‌شود. در مورد پخش عقاید انقلابی در عراق به شیوه سلسله‌مراتبی، می‌توان به نقش احزاب، مساجد، روحانیون و مراجع مذهبی، حوزه‌های علمیه و در جوامع قبیله‌ای، طایفه‌ای و عشیره‌ای؛ قبایل اشاره نمود. تا قبل از انقلاب اسلامی در ایران، مساجد نقش سیاسی چندانی نداشتند، اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نقش آنها به شکل عمده‌ای تغییر یافت و به محلی برای فعالیت‌های سیاسی - مذهبی تبدیل شدند. مسجد به محلی جهت تجمع مردم از اقشار مختلف جامعه تبدیل شد و سخنرانی‌های روحانیون در مساجد، موجب آگاهی سیاسی - اجتماعی مردم شد. این سخنرانی‌ها ظاهری مذهبی داشتند، اما خبرهایی از تحولات سیاسی را به مردم منتقل می‌کردند.

عامل دیگر در پخش سلسله‌مراتبی نقش قبایل است. در جوامع قبیله‌ای، عشیره‌ای و طایفه‌ای این نوع پخش به‌وضوح قابل مشاهده است؛ زیرا با پذیرش یک ایده خاص از سوی رئیس قبیله که در صدر یک هرم قرار دارد، ایده مذکور به‌سرعت در سلسله‌مراتب قبیله تسری یافته، مورد پذیرش قرار می‌گیرد. جامعه عراق جامعه قبیله‌ای است و تعدد قومیت‌گرایی و تنوع در وابستگی دینی و مذهبی از خصوصیات این سرزمین بوده است. این‌رو این ساختار، آثار بزرگی بر ماهیت و مسیر تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عراق برجای نهاده است. از میان قبایل موجود در عراق، برخی از قبایل شیعی عرب چون شیبیب، بنی‌مالک، بنی‌سعید و برخی قبایل کرد شمال شرقی عراق تا حدودی متأثر از انقلاب اسلامی بوده‌اند و این امر هم یا به علت ارتباط بیشتر این قبایل با روحانیت یا جابجایی عناصر مؤثر آنها بین دو کشور بوده است. (معین‌آبادی و سبزی، ۱۳۹۴: ۵۵ - ۵۴) مورد بعدی که نقش آن در پخش عقاید انقلابی به شیوه سلسله‌مراتبی در عراق حائز اهمیت است، حوزه علمیه نجف و مراجع مذهبی می‌باشد. زیرا مراجع مذهبی مقلدانی دارند که گرایش مرجع به انقلاب اسلامی منجر به گرایش این مقلدان به انقلاب می‌گردد. جامعه عراق به‌عنوان جامعه‌ای اسلامی، تأثیرپذیری فراوانی از مراکز علمی و نخبگان حوزوی و مراجع دینی دارد. حمایت مراجع و علمای بزرگی همچون آیت‌الله محسن حکیم، آیت‌الله شهید صدر، آیت‌الله شهید حکیم، مقتدا صدر، عبدالعزیز حکیم و ... از انقلاب اسلامی و پیروی برخی اقشار عراق از ایشان را می‌توان در قالب پخش سلسله‌مراتبی بررسی کرد.

در میان حوزه‌های علمیه شیعه، حوزه نجف اشرف از جایگاه والا و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. حوزه علمیه نجف یکی از مظاهر تمدن اسلامی به حساب می‌آید و نقش عظیمی در توسعه تمدن اسلامی داشته است. نجف، مرکز مراجع تقلید شیعیانی بود که در سرزمین‌های مختلف اسلامی بسر می‌بردند و از دیرباز از کشورهای مختلف، برای تحصیل علوم اسلامی به آنجا سفر می‌کردند. شمار طلاب علوم دینی در این شهر از ده هزار نفر تجاوز می‌کرد و جهان تشیع از آنان و طلاب دیگر، معارف و فرهنگ دینی خود را به دست می‌آورد. حوزه نجف اشرف به مرور به بزرگ‌ترین و جامع‌ترین حوزه علمی تبدیل شد که در تاریخ هزارساله آن، عالمان و مجتهدان فراوانی در آن پرورش یافتند. (کمالی، ۱۳۸۸: ۶۶ - ۶۵)

امام خمینی علیه السلام نیز با هجرت به نجف اشرف و پانزده سال تدریس و پرورش صدها مجتهد و عالم، همگام با مبارزات و روشنگری‌های سیاسی و اجتماعی که علیه رژیم استبدادی پهلوی انجام می‌داد، نقش مؤثری در پایه‌گذاری بینش سیاسی، اجتماعی در حوزه‌های علمیه قم و نجف داشت. (پسندیده، ۱۳۷۹: ۱۱۷ - ۱۱۶) ایشان مفهوم ولایت فقیه را طی یک سلسله دروس حوزوی با عنوان حکومت اسلامی که در سال ۱۹۷۰ در نجف ایراد شد، بسط و گسترش دادند. (عطارزاده و خانی، ۱۳۹۱: ۱۲۰) شهید مصطفی خمینی نیز در این دوران تدریس در حوزه علمیه را برعهده داشت. وی یکی از چهره‌های علمی و فقهی حوزه نجف و درعین‌حال از مستشکلین بارز آن حوزه درسی بود. (امیری، ۱۳۸۵: ۱۷) همچنین، نقش احزاب مخصوصاً حزب الدعوة نیز در پخش سلسله‌مراتبی عقاید انقلابی در بین افراد حزب، حائز اهمیت است.

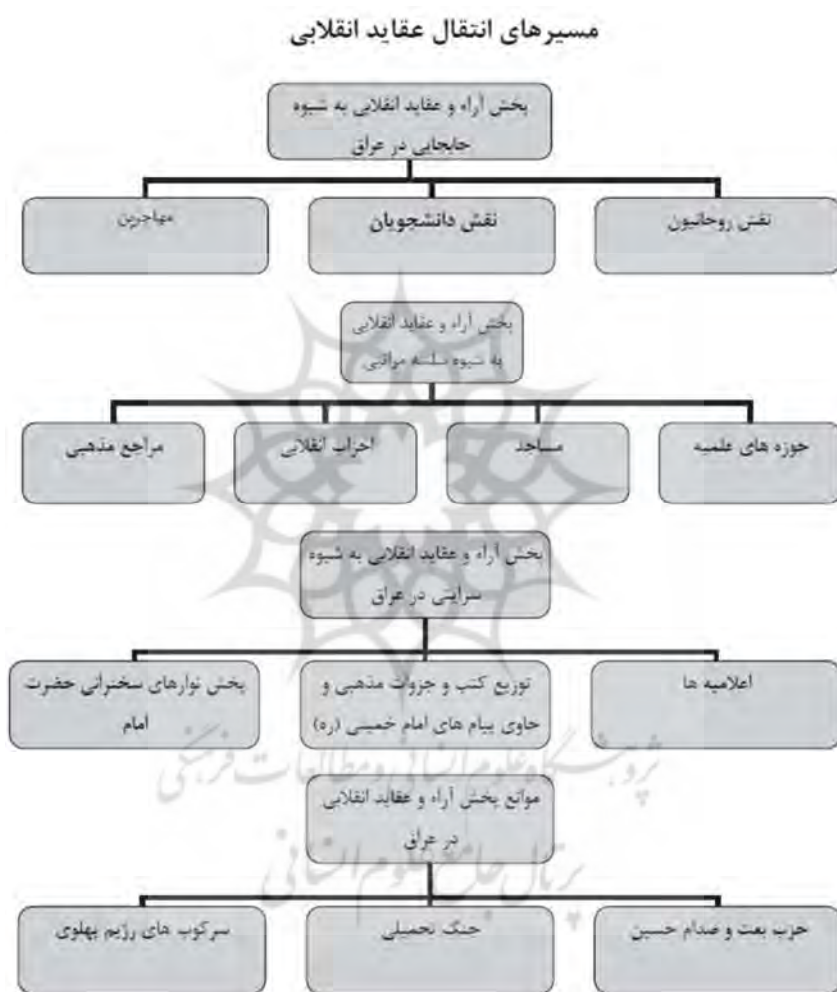
۶. موانع پخش

منظور از موانع پخش، آن دسته از عواملی هستند که مانع از سرایت یک پدیده از مبدأ پخش به مقصد پخش می‌شوند و یا آنکه سرایت آن پدیده را با مشکل مواجه می‌سازند. در زمینه پخش عقاید انقلابی به عراق، حزب بعث و صدام حسین، جنگ تحمیلی عراق علیه ایران و ... را می‌توان به‌عنوان موانع پخش معرفی نمود. تأثیراتی که انقلاب اسلامی بر منطقه گذاشته بود، باعث شد که غرب و عراق در منطقه، احساس خطر کنند. رژیم عراق تلاش می‌کرد تا به وحشت و هراس کشورهای عرب خلیج فارس از صدور انقلاب اسلامی دامن زند. به دنبال تبلیغات شدید عراق علیه ایران و افزایش تنش در منطقه، سران کشورهای عربی بیش از گذشته نگران تغییرات سریع منطقه و بی‌ثباتی آن شدند و به‌ناچار به قدرت نظامی عراق متوسل شدند تا در پناه آن، از نفوذ انقلاب اسلامی جلوگیری کنند. (عطارزاده و خانی، ۱۳۹۱: ۱۲۹ - ۱۲۸) با شدت قیام‌ها علیه صدام، وی انقلاب ایران را بزرگ‌ترین فرصت و تهدید برای نظام خود تلقی نموده و سرانجام با تمام قوا به ایران حمله کرد. گرچه ظاهراً موضوع اختلافات مرزی به عنوان دلیل اصلی تجاوز عراق به خاک ایران محسوب می‌گردد؛ اما در واقع تجاوز عراق علیه ایران نتیجه نارضایتی قدرت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای از انقلاب اسلامی و نگرانی از گسترش آن به منطقه و حمایت از منافع دولت‌های محافظه‌کار عربی بود.

مؤلفه‌های پخش ←

- محیط جغرافیایی: عراق
- زمان: نخستین سال‌های انقلاب اسلامی
- موضوع پخش: عقاید انقلابی
- مبدأ پخش: ایران
- مقصد پخش: عراق
- مسیر پخش: مسیرهای انتقال عقاید انقلابی

مدل پخش آراء و عقاید انقلابی در عراق

ج) ابعاد تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر عراق

۱. بُعد فرهنگی - اجتماعی

یکم. احیای هویت دینی شیعیان عراق یا برجستگی نقش شیعیان

با توجه به ماهیت شیعی انقلاب اسلامی، بیشترین تأثیرگذاری انقلاب در میان جوامع شیعی اتفاق افتاد و به هویت‌یابی، خودآگاهی و معرفی شدن شیعه منجر شد. این انقلاب، باعث برانگیخته شدن شیعیانی شد که به عنوان بخش خاموش جوامع مسلمان تا آن زمان هیچ‌گونه نقشی در سرنوشت خود و در ساختار سیاسی کشورهای خود نداشتند. (ملکوتیان، ۱۳۸۱: ۳) شیعیان در حقیقت پس از یک دوره فترت و سستی، با ظهور انقلاب اسلامی از خواب غفلت بیدار شده و هویت تازه‌ای یافتند؛ چراکه پیروزی انقلاب ایران آنان را با الگوی عینی یک جنبش شیعی آشنا نمود. (متقی‌زاده، ۱۳۸۴: ۲۰۰) پس از انقلاب، روحیه خودباوری و اعتمادبه‌نفس شیعیان که رو به خاموشی می‌رفت، تقویت شد و آنان جرئت و شجاعت خود را بازیافتند. (بهرام شاهی، ۱۳۸۷: ۱۶) به این ترتیب انقلاب ایران نقطه عطفی در احیای هویت دینی شیعیان و حتی در نگاهی کلی‌تر، هویت دینی مسلمانان پدید آورد و تشیع و اسلام را در قلب حوادث و اخبار جهانی قرار داد. (پارسانیا، ۱۳۷۶: ۳۷۷) شیعیان عراق نیز از این قاعده مستثنا نبودند. اکثریت جمعیت کشور عراق و به‌طور عمده در جنوب، در شهرهایی همچون کربلا، نجف، سامرا و کاظمین را شیعیان تشکیل می‌دهند. تأثیر سریع و عمیق انقلاب ایران در میان شیعیان عراق، به گونه‌ای بود که شهید صدر در روز پیروزی انقلاب، با تعطیل نمودن جلسه درس روزانه خود، در جمع طلاب علوم دینی نجف گفتند:

امروز موسی بر فرعون پیروز شد ... امروز آیت الله خمینی حکومت شاه را سرنگون ساخت و اینک هم ما باید کارگزاران آن رهبر و منتظران دستورات وی باشیم. (شیرازی و طارمی، ۱۳۸۴: ۱۷)

دوم. معرفی اسلام به عنوان راه‌حل مبارزه و انتخاب رهبری مذهبی جهت هدایت نهضت

یکی از تأثیرات انقلاب اسلامی ایران، انتخاب اسلام به عنوان بهترین و کامل‌ترین شیوه مبارزه است. در گرایش «اسلام تنها راه‌حل»، برداشت نوین و تازه‌ای از اسلام صورت گرفت که در آن مسلمین به ایستادگی، مقاومت و پافشاری برای نیل به حقوق خویش تشویق شده‌اند. ولی انقلاب اسلامی، اسلام انقلابی را به صورت جدی‌تر مطرح ساخت. نظام اسلامی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران شکل گرفت، به صورت بهترین الگو و مهم‌ترین خواسته سیاسی مبارزان مسلمان درآمد. یکی از رهبران مجلس اعلی انقلاب اسلامی عراق در این باره گفت:

ما در آن موقع می‌گفتیم، اسلام در ایران پیروز شده است و به زودی به دنبال آن در عراق نیز پیروز خواهد شد. بنابراین، باید از آن درس بگیریم و آن را سرمشق خود قرار

دهیم. به بیان دیگر، انقلاب اسلامی، حدود ۱.۵ میلیارد مسلمان را برانگیخته و آنان را برای تشکیل حکومت الله در کره زمین به حرکت درآورد. (شیرودی، ۱۳۸۳: ۴۵)

به عبارتی دیگر، پیروزی انقلاب اسلامی، جنبه‌های بالقوه ایدئولوژی مذهبی شیعه را بالفعل کرد و با احیای هویت واحد اسلامی، مبارزه با ناسیونالیسم و برقراری اتحاد جهان اسلام در برابر غرب و مسئله صدور انقلاب ایران، سرآغاز هویت‌یابی مسلمانان و به‌ویژه شیعیان در منطقه و تحولات و دگرگونی‌های سیاسی عمده‌ای در کشورهای غرب آسیا شد. در واقع پیروزی انقلاب در ایران و تأکید به صدور انقلاب بر پایه اعتقاد به وحدت جهان اسلام و گذرا بودن مفاهیم کشور و حکومت به‌عنوان مقدمه‌ای برای رسیدن به پیروزی اسلام ناب، سبب شد تا انقلاب اسلامی ایران به الگویی برای جنبش‌های اسلامی در سراسر جهان تبدیل شده و در این میان شیعیان نیز در جهت بازسازی جایگاه سیاسی خویش و با حمایت ایران تحریک گردند. (جاودانی مقدم، ۱۳۹۱: ۳۸)

سوم. برجستگی نقش روحانیون؛ آیت‌الله سید محمدباقر صدر

آیت‌الله سید محمدباقر صدر که از مراجع مطرح عراق به حساب می‌آمد، طی تلگرافی به امام خمینی علیه السلام در ماه مارس ۱۹۷۹ م / ۱۳۹۹ ق، حمایت خود را از نظام جمهوری اسلامی اعلام نمود:

درحالی که ما به موفقیت بیشتر امیدواریم، تمام سعی و تلاش خود را برای خدمت و کمک به پیروزی انقلاب پرشکوهتان به کار خواهیم گرفت تا در سایه مرجعیت شیعه و حکومت اسلامی قرار گیریم. (دادفر، ۱۳۸۹: ۱۷۶)

در این تلگراف امام خمینی علیه السلام با عنوان بالاترین مرتبه حوزوی یعنی آیت‌الله‌العظمی مورد خطاب قرار گرفته بود. شهید صدر پس از انقلاب ایران با امام خمینی علیه السلام بیعت کرد. جمله مشهور او که می‌گفت: «در امام ذوب شوید، چنان که او در اسلام ذوب شده است»، موضع‌گیری شهید صدر را در مورد انقلاب ایران بیش از هر چیزی نمایان می‌کند. (خرمشاد و نادری، ۱۳۹۰: ۱۸۹)

ملت مسلمان عراق بعد از انقلاب اسلامی ایران احساسات و عواطف مذهبی‌شان برانگیخته شد و با شور و هیجان فوق‌العاده‌ای همبستگی خود را با ملت شریف ایران و انقلاب اعلام کردند و با صفوف منظم و فشرده به منزل رهبر شیعه عراق یعنی آیت‌الله محمدباقر صدر رفتند و با او عهد بستند که تا آخرین قطره خون حاضرند از اسلام عزیز و رهبر آن دفاع نمایند و در همین راستا باید اشاره کرد که شاید یکی از مهم‌ترین اثرات انقلاب اسلامی ایران این بوده است که رهبری مذهبی و روحانی را برای هدایت امت و نهضت اسلامی ارائه نموده است. (نجفی، ۱۳۸۹: ۱۳۸) در واقع، آیت‌الله صدر در عراق نقشی را برعهده گرفت که امام خمینی علیه السلام در ایران عهده‌دار آن بود. با فتوای تحریم عضویت در حزب بعث توسط آیت‌الله صدر که رهبری شیعیان عراق را برعهده گرفته بود، به نظر می‌رسید شیعیان عراق بیش از هر کشور دیگری مشتاق

الگوبرداری از انقلاب ایران هستند. (بی‌نام، ۱۳۸۷: ۱۰)

شهید صدر از انقلاب اسلامی ایران پشتیبانی علمی نیز کرد. در این خصوص وی با تألیف سلسله کتاب‌های *الاسلام یقود الحیاه* به ارائه بحث‌هایی نظیر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، منابع قدرت دولت اسلامی و اقتصاد جامعه اسلامی، مبادرت کردند. تا جایی که شهید صدر یکی از شاگردان خود را به ایران گسیل کرد تا حلقه واسط میان او و رهبری انقلاب اسلامی ایران باشد. (عطارزاده و خانی، ۱۳۹۱: ۱۲۱) برزان ابراهیم، برادر ناتنی صدام و رئیس سازمان امنیت کشور، در زندان از آیت‌الله صدر خواست که فقط چند کلمه بر ضد امام خمینی علیه السلام و انقلاب اسلامی بنویسد تا آزاد شود. اما شهید صدر این خواسته را رد کرد و گفت: «من آماده شهادتم، هرگز خواسته‌های غیرانسانی و ضد دینی شما را قبول نخواهم کرد و راه من همان است که انتخاب کردم! ...».

شهادت آیت‌الله سید محمدباقر صدر و خواهرش بنت‌الهدی صدر در اوایل فروردین ماه ۱۳۵۹ باعث شد تا امام خمینی علیه السلام در پیامی از ارتش و ملت عراق درخواست قیام جهت سرنگونی دولت صدام را نماید که بدین ترتیب مبارزات علیه رژیم بعث در این کشور شدت گرفت که اوج این فعالیت‌ها در تقابل «حزب الدعوه اسلامی» با رژیم بعث و شکل‌گیری «مجلس اعلای انقلاب اسلامی عراق» با هدف مبارزه با حکومت بود که این وضعیت، صدام و سایر رهبران مستبد کشورهای عربی را آشفته می‌کرد.

چهارم. ایجاد وحدت و دوری از اختلاف و تفرقه

برای سرنگون کردن یک نظام حاکم نیاز به بسیج فراگیر توده است که با مشارکت وسیع مردم در جنبش انقلابی امکان‌پذیر است. در مقایسه با سایر انقلابات، در انقلاب اسلامی مشارکت مردمی بسیار گسترده‌تر و فراگیرتر بوده است، به طوری که از تمام طبقات و اقشار اجتماعی در آن حضور داشتند. گاهی تظاهرات چندمیلیونی در شهرهای بزرگ در سراسر کشور برپا می‌شد که نمونه آن در کمتر انقلابی دیده شده است. (پناهی، ۱۳۸۵: ۶۰) در واقع، مردمی بودن که یکی از ویژگی‌های انقلاب اسلامی ایران است، در جنبش‌های سیاسی اسلامی راه یافته است. این جنبش‌ها دریافته‌اند که اسلام توانایی بسیج توده‌های مردم را دارد. بر این اساس، آنها از اتکا به قشر روشنفکر به سوی اتکا به مردم گرایش یافته‌اند، و در نتیجه پایگاه مردمی خود را گسترش داده‌اند. به هر روی، پس از انقلاب اسلامی، جنبش‌ها مبارزات خود را به صورت مردمی پی می‌گیرند. به عقیده دکتر حسن الترابی رهبر جبهه اسلامی سودان، انقلاب اسلامی اندیشه کار مردمی و استفاده از توده‌های مردم را به عنوان هدیه‌ای گران‌بها، به تجارب دعوت اسلامی در جهان اسلام عطا کرد. گرایش به اندیشه کار مردمی، جنبش‌های اسلامی را به سوی وحدت‌طلبی مذهبی و قومی سوق داد. به عنوان مثال، یکی از مواد بیانیه شش ماده‌ای مجلس اعلای انقلاب اسلامی عراق، بر وحدت اسلامی تکیه دارد. در مجموع، این امر، جنبش‌های اسلامی سیاسی را از اختلاف و تفرقه دور ساخته و آنها را از تشکیلات قوی‌تر، امکانات وسیع‌تر، حمایت گسترده‌تر و پایداری بیشتر برخوردار ساخت. (شبرودی، ۱۳۸۳: ۵۲)

پنجم. گرایش به جهاد و شهادت

قیام علیه یک رژیم سیاسی نیرومند و مسلح بدون فداکاری و ازجان‌گذشتگی مردم انقلابی امکان ندارد؛ و برای فداکاری و جانبازی جهت سرنگون کردن یک رژیم، اعتقاد به ارزش‌ها و اهدافی که والاتر از جان انسان‌ها باشد، ضروری است. جهاد و شهادت در ایدئولوژی اسلامی مفهیمی ارزشی هستند که مسلمانان، مخصوصاً پیروان مذهب تشیع، برای آنها اهمیت بسیاری قائل‌اند و می‌تواند زمینه‌ساز فداکاری و ازجان‌گذشتگی لازم در فرایند انقلاب اسلامی باشد. جهاد و شهادت در فرهنگ شیعی ارتباط نزدیکی با قیام امام حسین علیه السلام دارد، که در مربوط کردن انقلاب و فعالیت‌های انقلابی و اهداف و نتایج آن با قیام امام حسین علیه السلام کاملاً آشکار است. فرایند انقلاب، از واقعه قیام امام حسین علیه السلام و نحوه برپایی سالانه آن در ایران تأثیر فراوان پذیرفته است. با استفاده از فرهنگ و اسطوره‌های شیعی مربوط به قیام امام حسین علیه السلام، صحنه انقلاب اسلامی و شخصیت‌های اساسی درگیر در آن به نحوی نمادپردازی و جان‌شین‌سازی شده‌اند، که گویی صحنه کربلا در ایران به نمایش درآمده است. (پناهی، ۱۳۸۵: ۶۶) جنبش‌های اسلامی پس از انقلاب اسلامی ایران، جهاد، شهادت و ایثار جان را به‌عنوان اصول اساسی پذیرفته‌اند. به‌بیان‌دیگر، اصولی چون جهاد، شهادت و فداکاری که سمبل حرکت‌های انقلابی شیعیان و شعار انقلاب اسلامی بود، به‌عنوان اصول اساسی مبارزه پذیرفته شد، و به آن، با دیده تکلیف و فریضه دینی نگریسته شد. (شبرودی، ۱۳۸۳: ۵۷)

با خودآگاهی عمیقی که میان شیعیان عراق بعد از انقلاب ایران به وجود آمده بود، سختگیری‌های رژیم علیه شیعیان نیز بیشتر شد؛ به‌طوری‌که، از سال ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۵، رژیم دست‌کم ۴۱ روحانی را اعدام کرد که از آن جمله می‌توان به اعدام محمدباقر صدر و خواهرش بنت‌الهدی در ۱۹۸۰ اشاره کرد. در واقع حزب بعث از طریق سرکوب مخالفان داخلی، هدفی جز جلوگیری از صدور انقلاب اسلامی را مدنظر نداشت. در این خصوص در بیانیه «منظمه العمل الاسلامی» در عراق آمده است: «تنها جرم آنها اعتقاد به ایدئولوژی اسلامی و طرف‌داری از انقلاب اسلامی ایران بود». (عطارزاده و خانی، ۱۳۹۱: ۱۲۸)

۲. بُعد سیاسی

یکم. ایجاد احزاب جدید و احیای مجدد احزاب موجود

حزب الدعوه به‌عنوان یک تشکل سیاسی شیعی در آن زمان حداقل بیست سال سابقه فعالیت داشت. وقوع انقلاب موجب احیا، تشدید و توسعه فعالیت این حزب شد و این امر برای رژیم عراق به‌طور جدی تهدیدکننده بود. (همان: ۱۱۹) بازوهای تشکیلاتی حزب الدعوه در سطح دانشگاه‌ها فعال شدند و مرحله کار سیاسی حزب آغاز شد. بعضی‌ها که از خطر تأثیر انقلاب ایران بر مردم عراق آگاه بودند و می‌دانستند حزب الدعوه می‌تواند عامل تشکیلاتی مهمی برای انتقال این تأثیر باشد، هجوم گسترده‌ای علیه این حزب آغاز و بسیاری از اعضای آن را دستگیر کردند. (حشمت‌زاده، ۱۳۸۷: ۸۴) همچنین پس از انقلاب اسلامی و با حمایت جمهوری

اسلامی ایران برای وحدت تمام گروه‌های عراقی، مجلس اعلاای انقلاب اسلامی عراق توسط جمعی از اعضای حزب الدعوه عراق در تهران پایه‌گذاری شد. این مجلس، که با هدف ایجاد مرکز ثقلی برای ارتقای همگرایی بین گروه‌ها و اشخاص وزین مستقل، اسلامی و معارض عراق تشکیل شد، مهم‌ترین اهدافش عبارت بود از: ایجاد همگرایی و وحدت در رهبری معارضان عراقی علیه رژیم بعث، اسقاط رژیم بعث، تدوین استراتژی فعالیت‌های معارضان و حل مشکلات آوارگان عراقی. مجلس اعلا، که همواره از پشتیبانی جمهوری اسلامی ایران برخوردار بوده، یکی از تشکیلات نامدار نیروهای معارض اسلامی به‌شمار می‌رود. رهبر این حزب عمار حکیم، و ایدئولوژی سیاسی آن اسلام‌گرایی می‌باشد. دین آن اسلام (شیعه) و ملیت‌اش عراقی و روابط مقامات آن با مسئولین ایران تاکنون در سطحی بسیار گسترده و نزدیک، حفظ شده است. (احمدی و موسوی، ۱۳۸۹: ۹)

دوم. تغییر و دگرگونی در سبک تظاهرات و شعارنویسی

از تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بر حرکت‌های اسلامی و سیاسی معاصر، تظاهرات به سبک ایرانی است که در برخی کشورهای اسلامی اتفاق می‌افتد؛ برای مثال مردم شهرهای عراق مانند نجف و کربلا، در تأیید انقلاب اسلامی ایران و به تبعیت از آن، در ۲۳ بهمن ۱۳۵۷، تظاهراتی شبیه به ایران برپا کردند. در پی آن، تظاهراتی به همین صورت در شهرهای کاظمین، الثوره، بغداد و دیاله به رهبری آیت‌الله شهید سید محمدباقر صدر برپا شد. حتی در آغاز انتفاضه جدید مردم عراق، یعنی در سال ۱۳۷۰، آنها همانند تظاهرکنندگان ایرانی مخالف شاه در سال ۱۳۵۷، شهر حلبچه را به خمینی‌شهر نام‌گذاری کردند و کنترل شهرها را به دست گرفتند. (بیکی، ۱۳۸۹: ۱۸۶) همچنین شعارنویسی به شیوه مبارزان انقلابی ایران، مورد توجه مسلمانان است. علاوه بر آن، اعلامیه‌ها، سخنرانی‌ها و پوسترها به شکل مشابه آنچه در ایران اتفاق افتاد، در کشورهای اسلامی چاپ و انتشار می‌یابد. (شیرودی، ۱۳۸۳: ۵۴)

به دنبال پیروزی انقلاب حرکت‌های مختلفی از سوی شیعیان عراق صورت گرفت که عموماً توسط رژیم بعث سرکوب شدند. از جمله این حرکت‌ها، قیام رجب سال ۱۳۹۹ هجری قمری بود. در ۲۲ می سال ۱۹۷۹ م / ۱۳۹۹ ق، جمعیت عظیمی از شیعیان عراق با تجمع در شهر نجف و انجام راهپیمایی، پیروزی انقلاب ایران را جشن گرفتند و ملت عراق را به قیام علیه نظام بعثی فراخواندند. در این گردهمایی، شعارهایی در حمایت از انقلاب اسلامی و امام خمینی علیه السلام شنیده شد. قیام به اکثر شهرهای عراق نظیر بغداد، کربلا، خالص، کوت، کاظمین و ناصریه رسید و روزبه‌روز دامنه آن گسترش یافت. این قیام در نهایت با دستگیری آیت‌الله صدر و خواهرش بنت‌الهدی و سرکوب شدید جوانان انقلابی، تا حد زیادی مهار شد. (بی‌نام، ۱۳۸۷: ۱۰)

سوم. گرایش بیشتر به حکومت اسلامی

شهید صدر به نظریه «حکومت مرجع» معتقد بود. مقام عالی مراجع در دیدگاه شهید صدر از مفهوم جامعه اسلامی، گزینش یک شخصیت نمونه را ضروری می‌سازد. بسیاری از صاحب‌نظران، نظریه حکومت مرجع

شهید صدر را به لحاظ نظری و عملی، مترادف نظریه «ولایت فقیه» امام خمینی می‌دانند. از نظر آنان، شهید صدر به روشنی، نظریه جامع انقلاب اجتماعی و سیاسی ویژه استقرار یک جامعه اسلامی را ترویج کرده بود که در حکومت جمهوری اسلامی صورت تحقق به خود گرفت. آیت‌الله صدر از نظر شیعیان اقتداری برابر با اقتدار مرتضی علم‌الهدی و شیخ طوسی و علامه حلی دارد و تصادفی نیست که رسانه‌های خبری عربی زبان به وی لقب «خمینی عراق» داده بودند. (خرمشاد و نادری، ۱۳۹۰: ۱۷۹ - ۱۷۸) این الگوی سیاسی تحت تأثیر انقلاب اسلامی در اندیشه متفکران اسلامی در کشور عراق شکل گرفت.

نتیجه

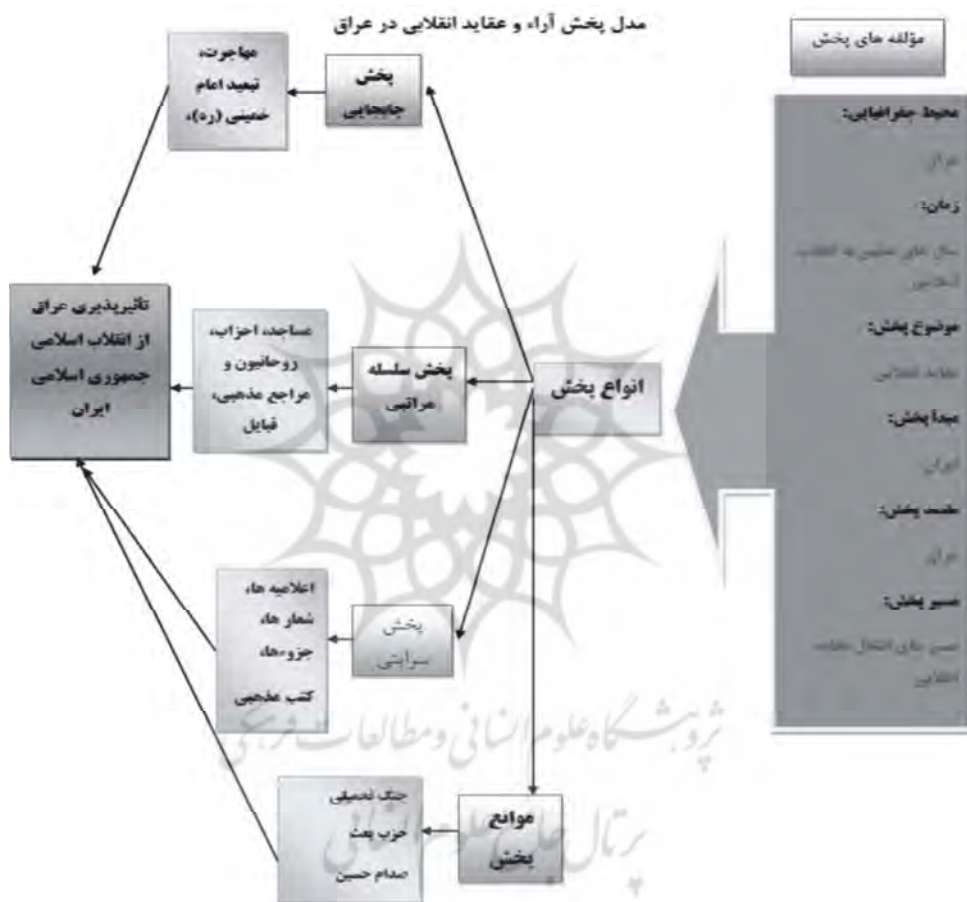
انقلاب اسلامی ایران تأثیر عمیقی بر تحولات بسیاری از کشورهای جهان به‌خصوص در منطقه غرب آسیا داشت. صدور ارزش‌های انقلاب اسلامی زمینه‌های نزدیکی و اثرپذیری از اصول و مبانی انقلاب اسلامی را فراهم آورد که مهم‌ترین مؤلفه قدرت نرم فرهنگی ایران در این چند دهه بوده است. یکی از کشورهایی که پیام انقلاب اسلامی ایران به سرعت در آن پخش شد و مبانی ارزشی و هویت انقلاب اسلامی در آن متجلی شد، کشور عراق می‌باشد. وجود حزب بعث، دیکتاتوری صدام حسین، جنگ تحمیلی و مسائلی از این قبیل، بازتاب انقلاب اسلامی را در این کشور مقداری سست نمود. هرچند که ارزش‌ها و اصول انقلاب اسلامی در مردم آزاده این کشور و به‌خصوص شیعیان آن رسوخ نموده بود و الهام‌بخشی آرمان‌های انقلاب در شیوه زیست سیاسی و اجتماعی آنها تبلور یافته بود. با برطرف شدن این موانع، روند اثرگذاری فرهنگی و سیاسی انقلاب در این کشور شتاب بیشتری گرفت؛ تا جایی که در محافل علمی و حوزوی این کشور از همسویی با آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران صحبت به میان آمد. به هر روی، بازتاب انقلاب اسلامی در کشور عراق از طریق جابجایی، سلسله‌مراتبی و سرایت اتفاق افتاد و موانع تقلیل دهنده انواع پخش ایران در کشور عراق از خیلی زود مضمحل گشتند و پیام ایران در این کشور به‌طور کامل طنین‌انداز شد.

عقاید انقلاب اسلامی مهم‌ترین عامل پخش فرهنگی و سیاسی در کشور عراق بود که تمامی تلاش‌های رژیم بعث برای مقابله با آن، بی‌حاصل ماند و ندای حق‌طلبانه مردم ایران به کشور همسایه سرایت نمود. روحانیون، دانشجویان، مهاجرین، زائرین و غیره در فرایند پخش جابجایی تأثیرگذار بودند و در نوع پخش سلسله‌مراتبی نیز احزاب انقلابی، حوزه‌های علمیه، اماکن مذهبی و مساجد دخیل بودند. در شیوه سرایت انقلاب اسلامی در عراق می‌توان به کتب و تقریرات امام خمینی، بیانیه‌های صادرشده از سوی ایشان و نوارهای سخنرانی‌های ایشان در بین مردم عراق به‌عنوان عوامل مؤثر اشاره نمود.

به هر روی، انقلاب اسلامی با آموزه‌هایی چون برقراری حکومت اسلامی، نفی سلطه و سلطه‌جویی، حمایت از مستضعفان و نهضت‌های آزادی‌بخش، تبلیغ اسلام، کانون پخش و تراوش در منطقه شد. این

انقلاب با اثبات امکان پذیر بودن تغییر به ملت‌های مسلمان و علی‌الخصوص مردم عراق باعث شد تا مسلمانان از فضای سکون فاصله بگیرند و با الگوبرداری از روش‌ها و ارزش‌های انقلاب ایران، فعال شده و مطالبات خود را به صورت جدی‌تری پیگیری کنند.

می‌توان اذعان داشت که در کشور عراق نیز مسائلی از قبیل خودآگاهی شیعیان، احیای هویت دینی و تلاش جهت احقاق حقوق سیاسی شیعیان، بهبود وضعیت سیاسی، مطرح شدن و محوریت روحانیت در رفتار سیاسی، تلاش برای وحدت سیاسی شیعیان، دفاع از حقوق سیاسی شیعیان، گسترش اسلام سیاسی، مشارکت سیاسی حداکثری شیعیان، شکل‌گیری حرکات اعتراضی علیه حکومت حاکم، احیا و فعال شدن احزاب و تشکل‌های سیاسی از جمله حزب الدعوه و غیره، از ارمان‌ها و تأثیرات انقلاب اسلامی بر این کشور هستند.

منابع و مأخذ

۱. ابوالحسن شیرازی، حبیب‌الله و کامران طارمی، ۱۳۸۴، *نقش گروه‌های معارض در روابط ایران و عراق*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۲. احمدی، سید عباس و الهام سادات موسوی، ۱۳۸۹، «جغرافیای شیعه و فرصت‌های ایران در قلمروهای شیعی جهان اسلام»، چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۳. امیری، علی، ۱۳۸۵، «شهید مصطفی خمینی و حوزه علمیه نجف»، *ماهنامه یاران*، شماره ۱۲.
۴. ایزدی، حجت‌الله، ۱۳۸۷، «مبانی قدرت نرم در جمهوری اسلامی ایران»، *مطالعات بسیج*، سال یازدهم، زمستان، شماره ۴۱.
۵. آقایی، عبدالرضا، ۱۳۸۸، «دوران تبعید امام خمینی در عراق»، *ماهنامه رشد*، دوره یازدهم، شماره ۲.
۶. برزگر، ابراهیم، ۱۳۸۲، «نظریه پنخس و بازتاب انقلاب اسلامی»، *پژوهش حقوق عمومی*، شماره ۸.
۷. بهرام شاهی، مهدی، ۱۳۸۷، «تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش‌های شیعی عربستان و کشورهای حوزه خلیج فارس»، *پگاه حوزه*، شماره ۲۴۹.
۸. بی‌نام، ۱۳۸۷، «نقش انقلاب اسلامی ایران در بیداری جهان اسلام»، *پگاه حوزه*، شماره ۲۴۹.
۹. بیکی، مهدی، ۱۳۸۹، *قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی لبنان)*، تهران، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
۱۰. پارسانیا، حمید، ۱۳۷۶، *حدیث پیمانه: پژوهشی در انقلاب اسلامی*، قم، نشر معارف.
۱۱. پسندیده، محمود، ۱۳۷۹، «نگاهی گذرا به حوزه علمیه نجف اشرف»، *مجله شکوه*، شماره ۶۹ - ۶۸.
۱۲. پناهی، محمدحسین، ۱۳۸۵، «ارزش‌های جهاد و شهادت در شعارهای انقلاب اسلامی»، *علوم اجتماعی*، شماره ۲۹، زمستان.
۱۳. جاودانی مقدم، مهدی، ۱۳۹۱، «ژئوپلیتیک تشیع در خاورمیانه و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، *ژئوپلیتیک*، سال هشتم، تابستان، شماره ۲.
۱۴. جمال‌زاده، ناصر، ۱۳۹۱، «قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران و نظریه صدور فرهنگی انقلاب»، *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، سال اول، شماره ۴، پاییز.

۱۵. حسینی، سید محمدصادق و ابراهیم برزگر، ۱۳۹۲، «نظریه پخش و بازتاب انقلاب اسلامی بر عربستان سعودی»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، سال دهم، تابستان، شماره ۳۳.
۱۶. حشمت‌زاده، محمدباقر، ۱۳۸۷، «تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی»، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۷. خانی آرانی، الهه و ابراهیم برزگر، ۱۳۹۰، «بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر اروپای غربی»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، سال هشتم، شماره ۲۶، پاییز.
۱۸. خرمشاد، محمدباقر و احمد نادری، ۱۳۹۰، «نقش حزب الدعوه الاسلامیه در گفتمان مقاومت جنبش شیعی عراق»، *شیعه‌شناسی*، شماره ۳۳.
۱۹. خواجه‌سروی، غلامرضا و مریم رحمنی، ۱۳۹۱، «انقلاب اسلامی ایران و گفتمان سیاسی شیعه در عراق»، *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ش ۳.
۲۰. دادفر، سجاد، ۱۳۸۹، «تأملی بر یکی از چالش‌های حوزه علمیه نجف در قرن بیستم»، *مطالعات تاریخی*، بهار، شماره ۲۸.
۲۱. ———، ۱۳۸۹، «تحول و دگردیسی در نمای جامعه‌شناختی شیعیان عراق در قرن بیستم»، *شیعه‌شناسی*، سال هشتم، زمستان، شماره ۳۲.
۲۲. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، ۱۳۸۹، *الگوهای صدور انقلاب در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
۲۳. سعیدی نسب، تورج، ۱۳۹۲، «راه‌های گسترش و نفوذ اسلام در اسناد عصر اموی»، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۲۴. شیروودی، مرتضی، ۱۳۸۳، «انقلاب اسلامی ایران و جنبش‌های جهان اسلام»، *فصلنامه رواق اندیشه*، شماره ۳۰.
۲۵. عطارزاده، مجتبی و اعظم خانی، ۱۳۹۱، «فرصت‌ها و چالش‌های شکل‌گیری حکومت اسلامی در عراق پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران»، *مطالعات جهان اسلام*، سال اول، تابستان، شماره ۲.
۲۶. کامران، حسن و همکاران، ۱۳۹۲، «تأثیر انقلاب ایران بر شیعیان پاکستان براساس نظریه پخش» *جغرافیای ایران*، سال یازدهم، شماره ۳۷، تابستان.

۲۷. کلاهدوز، عباس، ۱۳۸۹، «امام با درس حکومت اسلامی انفجاری در حوزه نجف پدید آوردند»، *ایران سیاسی*، سال هفدهم، ۱۶ بهمن، شماره ۴۷۱۵.
۲۸. کمالی، عبدالقادر، ۱۳۸۸، «سیر تاریخی پیدایش حوزه‌های علمیه»، *سخن تاریخ*، شماره ۷.
۲۹. متقی‌زاده، احمد، ۱۳۹۰، «مؤلفه‌های قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران»، *مطالعات قدرت نرم*، تابستان، پیش شماره ۲.
۳۰. متقی‌زاده، زینب، ۱۳۸۴، *جغرافیای سیاسی شیعیان منطقه خلیج فارس*، قم: مؤسسه شیعه‌شناسی.
۳۱. معین‌آبادی، حسین و روح‌الله سبزی، ۱۳۹۴، «تحلیل بازتاب انقلاب اسلامی ایران در عراق براساس نظریه پخش»، *مطالعات سیاسی جهان اسلام*، سال چهارم، شماره ۱۳.
۳۲. ملکوتیان، مصطفی، ۱۳۸۱، «انقلاب اسلامی و حوزه نفوذ خارجی»، *پگاه حوزه*، شماره ۵۶.
۳۳. نجفی، فیروز، ۱۳۸۹، «تأثیر انقلاب اسلامی بر جنبش شیعیان عراق»، *پژوهشنامه تاریخ*، سال سوم، بهار، شماره دهم.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی